

ALICJA SZERŁĄG¹

Kreowanie przestrzeni międzykulturowej na Wileńszczyźnie

Kultury są jak języki. Świat przez nie opisywany jest taki sam,
lecz sposoby jego opisywania nieskończenie się różnią.
(...) Musimy nauczyć się sztuki rozmowy (...),
musimy otworzyć się na ich opowieści,
które mogą wejść w głęboki konflikt z naszymi.

Martin Buber²

STRESZCZENIE

Człowiek funkcjonuje w określonych przestrzeniach i miejscach dlań znaczących. Przestrzeń z jednej strony odzwierciedla sposób myślenia o świecie, a z drugiej strony jest emanacją życia społecznego wyrażającą się w jego organizacji, będąc jednocześnie środkiem reprodukcji stosunków społecznych. Jej użytkownikiem i kreatorem zarazem jest człowiek, wchodzący z nią w różnego typu relacje. Może ona przyjmować postać przestrzeni kulturowej, pojmowanej jako przestrzeń fizyczna będąca nośnikiem rzeczywistości kulturowej (zbioru znaczeń i znaków). Z tak pojętą przestrzenią kulturową wiąże się kategoria miejsca, które (jako miejsce znaczące wraz z jego historycznością i racjonalnością) odgrywa istotną rolę w procesie kształtowania się tożsamości jednostki. Kultura miejsca pełni przy tym funkcję jednoczącą, ukierunkowującą i standaryzującą relacje społeczne. W sytuacji jego wielokulturowego charakteru istotną staje

¹ Alicja Szerłąg, Wydział Nauk Historycznych i Pedagogicznych, Uniwersytet Wrocławski, Polska, alicja.szerlag@uwr.edu.pl.

² Pellach P.J. (2013). Bibliodrama w kontekście dialogu międzyreligijnego: doskonalenie sztuki rozmowy. W: M. Schejbal (red.), *Słowo i działanie. Bibliodrama w dialogu międzykulturowym* (s. 5). Bielsko-Biała: Bielskie Stowarzyszenie Artystyczne Teatr Grodzki.

się międzykulturowość, a w jej kontekście potencjał międzykulturowy jednostek kreujących przestrzeń międzykulturową w zróżnicowanym kulturowo środowisku lokalnym. Człowiek bowiem wchodzi w relacje z miejscem, a miejsce z człowiekiem, tworząc przestrzeń wzajemnego współbytu. Miejscem znaczącym dla swoich mieszkańców jest Wileńszczyzna, która stanowi swoistą wspólnotę kulturową ukonstytuowaną na styku kultur. Czynnikiem ją warunkującymi są wspólne dziedzictwo kulturowe, lokalność, interakcyjność oraz swojskość. Towarzyszą im umiejętności rozpoznawania dziedzictwa kulturowego, interakcyjne oraz wielopoziomowego rozwoju. Poznanie i rozumienie uznać należy więc za istotne elementy budowy wspólnoty na styku kultur – międzykulturowej przestrzeni. Sprzyjać im winny działania podejmowane w środowisku lokalnym. Siłą nośną tych działań może być np. sztuka ludowa, folklor, spełniające funkcje kulturotwórczą, edukacyjną i wychowawczą.

Słowa kluczowe:

przestrzeń, miejsce znaczące, kreowanie przestrzeni, potencjał międzykulturowy, przykład dobrej praktyki

ABSTRACT

A man functions in a given area and significant places. The area, on one hand, reflects the way of thinking about the world, and on the other it expresses social life in its arrangement, at the same time serving as a mean to reproduce social relations. Thus, a man who utilises it and creates it is the one that enters it on basis of various types of relations. It can take shape of cultural space perceived as physical realm that carries cultural reality (a set of significances and signs). A cultural space understood like that entails the category of space, which (as a place of significance with its historicalness and rationality) plays key part on the process of shaping one's identity. The culture of place at the same time fulfils unifying, directing and standardizing function of the social relations. Given the multicultural character of the place interculturalism is crucial, and within its framework the cross-cultural potential of individuals shaping intercultural space in a culturally diverse local setting. A man enters relations with the place whereas the place creates an area of mutual coexistence with the man. The Vilnius region is a place significant for its inhabitants, as it constitutes a cultural community located in the cultural borderland. The factors that condition it entail common cultural legacy, localness, interaction and sense of familiarity. They are accompanied by the skills of recognizing cultural legacy, followed by interactional competences and multi-dimensional growth. Cognition and understanding therefore shall be considered as the key elements of establishing a community at the meeting points of cultures,

i.e. intercultural area. They should be favoured by actions undertaken in the local environment, by the mean of, for instance, folk art, folk culture, that both provide with cultural, educational and pedagogical functions.

Keywords:

area, significant place, creating space, intercultural potential, examples of good practices

1. WPROWADZENIE

Wileńszczyzna jest dla jej mieszkańców miejscem znaczącym, z którym się identyfikują. Miejscem symbolicznym i wartościowym zarazem, o wyraźnym komponentem emocjonalnym i nostalgicznym. Stanowi swoiste dziedzictwo kulturowe przekazywane z pokolenia na pokolenie. Daje temu wyraz Z. Lipniewicz, poetka ludowa z Wileńszczyzny: „Wileńszczyzno nasza ziemi, piaszczyste twoje pagórki. Jakby wycięte dziecięcą ręką, kolorowe piękne laurki. Gdy nad polami wiosna, skowronek piosnkę zaśpiewa. Po zimie obudzi się ziemia i szatę zieloną odziewa. Gdy wiatry ciepłe powieją, tak cudnie, tak miło wokoło. Nocą w białych czeremchach słowiki śpiewają wesoło. I stoją czeremchy jak panny, w blasku księżyca bieleją. Zapach unosi się wonny od bieli gdy wiatry powieją. Podwileńskie pola ojczyste, ta ziemia nasz kątek kochany. Pradziadków ty naszych karmiłaś, był każdy kątek zadbany. Ta nasza ziemia i wioski przez wieki polskością obżyte. Dziś tak zubożałaś, nie rodzisz i nie rozkwitasz. Ziemi kochana! Kto cię uratuje? Byś z chwastów ujrzała światłości! Byś kwitła i plony bogate dawała dla naszych potomków w przyszłości. Nasza ojczyzna to ziemia i groby, nie chcemy innego świata. Niech będzie bogata, kwitnąca i żyzna, niech z kwiatów wianuszek spleta. Do swojej ojczystej ziemi, jak dęby wpuszczamy korzenie. Potomkom my ją zostawimy i nikt nas stąd nie wypleni” (Szerłaż, 2010, s. 179). Z utworu emanuje przywiązanie do ziemi wyrażające się jej użytkowaniem, przyrody, miejsca życia przodków, naznaczonego kulturą własnej wspólnoty narodowej, zakorzenienie, przypisywanie znaczeń, poczucie więzi i troska o dalsze losy Wileńszczyzny. Mimo swoistej idealizacji, obrazuje wartości uświęcone, symbole otoczone postawami emocjonalnymi, sprzyjające integracji grup, ich ciągłości i trwałości (Szczepański, 1970, s. 84).

Owa integracja i przypisywane znaczenie stało się przedmiotem zainteresowania badawczego autorki w kontekście kreowania przestrzeni międzykulturowej w wymiarze podmiotowym i społecznym. Celem eksploracji badawczej było zaś

określenie uwarunkowań owej przestrzeni, ze szczególną orientacją na potencjał międzykulturowy młodego pokolenia zamieszkującego na Wileńszczyźnie oraz działania podejmowane w tym zakresie w środowisku lokalnym. Dlatego badania empiryczne, z wykorzystaniem sondażu diagnostycznego, zostały przeprowadzone (w maju 2017 r.) wśród 300 zróżnicowanych narodowo przedstawicieli młodego pokolenia zamieszkującego na Wileńszczyźnie (127 Litwinów, 106 Polaków oraz 67 Rosjan). Analizie poddano także kulturotwórczą oraz popularyzatorską działalność zespołu Cicha Nowinka, działającego przy Izbie Palm i Użytku Codziennego w Ciechanowiskach.

Jak wynika z przeprowadzonych badań, młode pokolenie przypisuje Wileńszczyźnie znaczenie niezależnie od narodowej i kulturowej przynależności. Co istotne, odgrywa ono także istotną rolę w procesie budowania ich tożsamości kulturowej. Język, wspólna historia i dziedzictwo przodków, wspólne losy, miejsce urodzenia i zamieszkiwania, tradycje oraz miejsce przenikania się kultur stanowią ważne przesłanki kulturowej identyfikacji, skutkując kształtowaniem się wielozakresowej i wielowymiarowej tożsamości, będącej twórczym wysiłkiem podmiotu, dzięki któremu możliwe staje się łagodzenie „(...) napięć i sprzeczności pomiędzy elementami stałymi, odziedziczonymi, wynikającymi z zakorzenienia społecznego w rodzinie i społeczności lokalnej, identyfikacji z osobami i grupami znaczącymi, symbolami i wartościami rdzennymi a elementami zmiennymi, nabywanymi, wynikającymi z reakcji i interakcji, ról i pozycji społecznych oraz doświadczeń uczestnictwa w wielokulturowym świecie” (Nikitorowicz, 2017, s. 347). A zatem tożsamości sprzyjającej także budowaniu wspólnoty na styku kultur. Można więc przyjąć, że Wileńszczyzna jest swoistą przestrzenią konceptualizowaną przez wielość kultur, a jej specyficznym spoiwem jest międzykulturowość zakorzeniona w codzienności zamieszkujących ją odmiennych kulturowo wspólnot. Warto toteż przedmiotem rozważań uczynić atrybuty owej przestrzeni, potencjał międzykulturowy młodego pokolenia zamieszkującego na Wileńszczyźnie oraz przykład dobrej praktyki w kreowaniu międzykulturowej przestrzeni Wileńszczyzny.

2. PRZESTRZEŃ I MIEJSCE – (MIĘDZY)KULTUROWE KONOTACJE

Człowiek staje się w różnych wymiarach i zakresach oraz funkcjonuje w określonych przestrzeniach i miejscach, które mają społeczny charakter. Przestrzeń jest bowiem sposobem myślenia o świecie (koordynuje doświadczenia zmysłowe klasyfikując je na części i kierunki wraz z przypisanymi im wartościami i znaczeniami), jest także emanacją życia społecznego wyrażającą się w organizacji życia

społecznego, będąc jednocześnie środkiem reprodukcji stosunków społecznych (Lisowski, 2003, s. 9). Według A. Nalaskowskiego może przyjmować postać:

- publiczną, będącą przestrzenią wspólnego życia, uobecniającą się w trzech wymiarach: rytualnym, będącym transgresją kształtów i materii; formalnym, w którym to wymiarze treść i kształt przestrzeni są dokładnie dopasowane, co pozbawia jednocześnie jednostkę możliwości dokonywania indywidualnej interpretacji; a także w wymiarze służbowym umożliwiającym aplikowanie do przestrzeni publicznej elementów przestrzeni prywatnej i osobistej (Nalaskowski, 2002, s. 34);
- prywatną, będącą zespołem „miejsc i przypisanych do nich zachowań, które ograniczane są przede wszystkim indywidualną kulturą jednostki i jej własną hierarchią wartości oraz potrzebami” (Nalaskowski, 2002, s. 57);
- intymną, będącą bardziej pewną świadomością, treścią niż formą istnienia, stanowiąc subskładową przestrzeni prywatnej (Nalaskowski, 2002, s. 62).

W powyższym kontekście zwrócić należy uwagę na przypisanie człowiekowi funkcji kreatora przestrzeni, a nie wyłącznie roli jej użytkownika, jak podkreśla A. Lisowski, często zdeterminowanego. Owa kreacja bazuje na specyfice kontaktu człowieka z przestrzenią (Lisowski, 2003, s. 114–115). Pierwszy z nich ma charakter poznawczy, wiąże się bowiem z wiedzą posiadaną przez jednostkę o otaczającym ją świecie, którego obraz dociera do niej w zależności od preferowanego przez nią sposobu poznania tegoż świata. „W poznaniu analityczno-logicznym istotną rolę odgrywa gromadzenie i porządkowanie informacji m.in. poprzez strukturyzację w czasie i przestrzeni. Natomiast w poznaniu intuicyjno-syntetycznym człowiek nadaje mu zabarwienie emocjonalne” (Lisowski, 2003, s. 115). Kolejny rodzaj kontaktu określić można mianem wartościującego, zawierającego w sobie dwa aspekty. Pierwszy z nich ma charakter racjonalny, odnosi się bowiem do użytkowego charakteru wartości, zaś w drugim przypadku wartościowanie ma charakter emocjonalny, gdyż dotyczy postrzegania przedmiotu jako wartości samej w sobie. Ponadto przestrzeń traktowana jest przez człowieka jako wartość użytkowa, służąca zaspokajaniu jego potrzeb bytowych oraz źródło wrażeń, przeżyć estetycznych czy intelektualnych. W efekcie we wskazanych rodzajach kontaktów człowieka z przestrzenią wyodrębnić można dwie ich zasadnicze konotacje: racjonalną i emocjonalną. Pierwszą z nich pojmować można w kategoriach poznania, rozumienia, generalizowania, a zatem porządkowania, systematyzowania oraz łączenia informacji o obiektach wchodzących w skład przestrzeni w logiczną całość. Drugą zaś jako przeżywanie, ocenianie i wartościowanie czy przypisywanie znaczeń tymże obiektom. Konceptualizują one wspólnie przestrzeń, którą człowiek tworzy i która staje się dla niego odniesieniem w jego

codziennym funkcjonowaniu. Warto przy tym zaznaczyć, że przestrzeń ta ma właściwą sobie konotację kulturową, odnosi się bowiem do pewnych kulturowych wartości związanych z określonym obszarem, zaś sentyment do tego obszaru aktywizuje człowieka do adekwatnych zachowań przestrzennych (Lisowski, 2003, s. 113). Stąd zasadnym jest wyróżnienie przestrzeni kulturowej, która ujmować można jako przestrzeń fizyczną (raczej ekologiczną), stanowiącą środowisko człowieka i będącą „nosicielem rzeczywistości kulturowej jako zbioru znaczeń lub w postaci bardziej zaawansowanej jako przestrzeń formalna (układ, system znaków), oderwana niejako od bytu materialnego w postaci przestrzeni fizycznej” (Lisowski, 2003, s. 118). W takim rozumieniu nierozzerwalnie wiąże się z kategorią miejsca, będącego częścią przestrzeni geograficznej zajętej przez określone jednostki i grupy, wyróżniającego się pewnymi atrybutami fizycznymi (np. przyroda), oryginalnymi czy unikatowymi (historia, zabytki kultury, tradycje, język, wartości), a także przywiązaniem jednostek i grup do specyficznych dla niego elementów, co powoduje, że staje się ono przestrzenią znaczącą, uaktywniającą potrzebę funkcjonowania w bliskim im emocjonalnie i swojskim otoczeniu. Zakorzenie, przywiązanie oraz identyfikację z miejscem znaczącym (siedliskiem) traktować należy jako istotny element tożsamości jednostki lub wspólnoty (Lisowski, 2003, s. 128–129). Mieć tożsamość oznacza bowiem przestrzenne zakorzenie, identyfikację z miejscem znaczącym wraz z jego historycznością i racjonalnością (Agué, 2010, s. 34–35). Tworzy się ona tym samym i jest odtwarzana w codziennym życiu; jej sens, według K. Gustaffson, odzwierciedla się w tym, gdzie się jest i gdzie są inni. „Tożsamość i miejsce to dwa elementy współlistniejące. Aby rozpocząć badania problemu kim jesteś?, należy brać pod uwagę kontekst i miejsce, w którym dany proces się odbywa” (Gustaffson, 2009, s. 85). Owo miejsce, w szczególności jego kultura „w sytuacji jego zróżnicowania pełni funkcję jednoczącą, ukierunkowującą i standaryzującą relacje społeczne. Wzajemne uznanie wartości jako istoty kreowania wspólnoty miejsca wymaga wzajemnych kompromisów i negocjacji, zakładających uznanie innego za kompetentnego partnera interakcji (Muszyńska, 2014, s. 53). Dlatego tak istotne, w sytuacji zróżnicowanego kulturowo środowiska odniesienia w procesie kreowania tożsamości jednostki i grupy, jest zorientowanie występujących w nim interakcji kulturowych i społecznych na międzykulturowość bazującą na otwartości, zdolności poszerzania kontekstualnych granic komunikacji, na zdolności pozytywnej odpowiedzi „na intencjonalne działania innych ludzi lub doświadczenia powstałe w kontakcie z odmiennym systemem wartości, łącznie z gotowością zmiany obrazu siebie” oraz na zorientowaniu ku przyszłości (Korporowicz, 1997, s. 68). Wszyscy bowiem jesteśmy „(...) «stworzycielami miejsc» poprzez konstruowanie znaczeń dla przestrzeni. Oznacza to, że tworzymy

miejsca poprzez nasze interakcje i spotkania z terytorium, w którym toczy się nasze życie codzienne” (Judson, 2006, s. 231). Stąd znaczenie podejmowanych działań na rzecz kreowania przestrzeni międzykulturowej w miejscu kulturowo i tożsamościowo znaczącym.

3. POTENCJAŁ MIĘDZYKULTUROWY MŁODEGO POKOLENIA ZAMIESZKUJĄCEGO NA WILEŃSZCZYŹNIE

Ponieważ międzykulturowość zakłada „dynamiczne współistnienie – poznanie i zrozumienie siebie, zapoznanie z rodzimym zakorzeniem kulturowym, systemem wartości właściwym kulturze własnej (...), prowadzi do zrozumienia innych – ich wyznania, etniczności, kodów kulturowych, stylu życia i świata wartości” (Pilarska, 2014, s. 64), szczególnego znaczenia nabiera środowisko lokalne jako miejsce, w którym zachodzą procesy przenikania się kultur i budowy kultury pogranicza. Stanowi ono swoisty filtr, przez który przepuszczane jest dziedzictwo kulturowe w wymiarze materialnym i duchowym z całą jego złożonością (Sobecki, 2016, s. 101). Na skutek zachodzących w nim interakcji międzykulturowych zyskuje ono status swojskiego, a zamieszkujący w nim ludzie – swoich. Ową swojskość uznać można w konsekwencji za istotne odniesienie dla podejmowanych przez członków tej społeczności działań na rzecz współtworzenia dóbr kultury i kształtowania własnej tożsamości – indywidualnej i wspólnotowej. Lokalność bowiem oraz poczucie wspólnotowości (mimo kulturowej odmienności) stanowią odniesienie dla procesów autopercepcji, identyfikacji społeczno-kulturowej oraz amalgamacji (Szerłaż, 2016, s. 295). Miejsce oraz interakcje w nim zachodzące stają się zatem wartością w kontekście międzykulturowego współistnienia. Stąd pytanie o potencjał międzykulturowy młodego pokolenia zamieszkującego na Wileńszczyźnie. Przeprowadzone przez autorkę badania dowodzą, że cechami specyficznymi wileńskiego styku kultur w analizowanym kontekście jest współwystępowanie odmiennych kultur o narodowej proveniencji; pozytywne interakcje występujące między odmiennymi kulturowo członkami wspólnot narodowych, o których przesądza ich lokalność i bezpośredniość; otwartość na odmienną kulturę; współdziałanie mimo różnic kulturowych, wspólność wartości znaczących konceptualizujących aksjologię pogranicza kulturowego, a także wspólnota egzystencjalna oraz, co istotne, orientacja na to, co wspólne dla odmiennych kulturowo wspólnot: historię, dziedzictwo kulturowe przodków, ojczyznę, miejsce zamieszkiwania, które wspólnie można uznać za kreatory przestrzeni międzykulturowej. Takie tendencje znajdują swoje podłoże w specyfice rodzinnej socjalizacji. W rodzinach młodych miesz-

kańców Wileńszczyzny (litewskich, polskich i rosyjskich) dominują bowiem dwa modele socjalizacji. Otóż w rodzinach jednorodnych kulturowo, mimo orientacji na własną kulturę (dziedzictwo kulturowe), w zdecydowanej ich większości przypisywane jest znaczenie tolerancji wobec innych kultur oraz ich przedstawicieli. Natomiast w rodzinach zróżnicowanych kulturowo (z pokolenia na pokolenie) na socjalizacji waży efekt mieszania się kultur w rodzinnej przestrzeni. Rodzina taka jest nie tylko otwarta na inne kultury, ale kreuje własną kulturę poprzez inkluzję oraz integrację elementów wywodzących się z różnych kultur reprezentowanych przez jej członków, z uwzględnieniem pokoleniowości.

W każdym z tych modeli wyraźnie rysuje się tendencja do akceptacji odmienności kulturowej oraz otwartości na inne kultury, co stanowi kapitał dla kreowania przestrzeni międzykulturowej. Istotnym wzmocnieniem dla tej tendencji jest występująca wśród badanych gotowość do budowy wspólnoty kulturowej z wykorzystaniem dialogu międzykulturowego, włączania do własnej kultury elementów specyficznych dla kultur członków społeczności lokalnej, w relacje z którymi wchodzi, a zatem współtworzenia nowej kultury, zdecydowanie o ponadnarodowym charakterze. Znamienne jest przy tym to, że według badanego młodego pokolenia Litwinów, Polaków i Rosjan dla konstruowania tożsamości kulturowej w warunkach doświadczania odmienności kulturowej (własnej lub innych) ważna jest konieczność kształtowania kompetencji międzykulturowych umożliwiających rozumienie innych kultur i otwartość wobec nich, nabycie umiejętności pozwalających na przekraczanie granic dzielących kultury, a także na dostrzeganie i rozumienie wartości znaczących dla członków kultur odmiennych, sprzyjających ponadnarodowemu porozumieniu, oraz włączanie ich do własnej orientacji aksjologicznej. W efekcie mamy do czynienia z międzykulturową gotowością do współtworzenia wspólnej przestrzeni na lokalnym styku kultur. Eksponowane jest przy tym odnoszenie się nie tylko do dziedzictwa kulturowego własnej wspólnoty narodowej, ale także dostrzeganie konieczności budowy wspólnego dziedzictwa kulturowego poprzez włączanie do niego tego, co historycznie i współcześnie łączy. Tak więc rozpoznawanie dziedzictwa kulturowego (pojmowanego jako „budulec tożsamości w obszarze przemieszczeń, odcieleśnienia i mobilności. Komunikowanie dziedzictwa tak wewnątrz, jak i pomiędzy kulturami jest sprawdzianem zdolności rewitalizacji potencjału rozwojowego w warunkach, w jakich jest on szczególnie konieczny i sprawczy” (Korporowicz, 2011. s. 139)), stanowi ważną umiejętność oczekiwaną w kontekście nie tylko indywidualnych procesów kształtowania się tożsamości, ale także procesu budowania wspólnoty na styku kultur ze specyficzną dla niej międzykulturową przestrzenią. Nie bez znaczenia dla tych procesów są również umiejętności inter-akcyjne, które według L. Korporowicza stanowić będą o zasadzie wymiany w postrzeganiu, doświadczaniu

i projektowaniu tożsamości właśnie w procesach rekompozycji jej wartości, ale i funkcji, jak też umiejętności wielopoziomowego rozwoju (Korporowicz, 2011, s. 139–140). Umiejętności te uznać można za bazowe zarówno dla konceptualizacji własnej, wielowymiarowej i wielozakresowej tożsamości, jak i konstruowania znaczeń dla przestrzeni, w której uobecniają się różnice kulturowe, zdecydowanie jednak w dialogicznej, konceptualnej i konsensualnej optyce. Osiągnięcie takiego stanu możliwe jest jednak dzięki międzykulturowemu potencjałowi, tkwiącemu w jednostkach i wspólnotach tę przestrzeń kreujących. Ów potencjał uznać można bowiem jako zasób możliwości, zdolności, umiejętności i gotowości jednostek i wspólnot do kulturowego współistnienia w określonej przestrzeni i miejscach dlań znaczących, których spoiwem jest międzykulturowość konceptualizowana przez wspólne dziedzictwo kulturowe (z jego poznawczą, wartościującą i użytkową konotacją), miejsce zakorzenienia, wspólnotę losu (ujmowanego w perspektywie historycznej i współczesnej), lokalność, interakcyjność i swojskość, które wspólnie sprzyjają przekraczaniu granic dzielących kultury oraz integracji odmiennych kulturowo grup (ich ciągłości i trwałości) na rzecz budowy wspólnoty na styku kultur. Powstanie jednak takiego potencjału jest wielorako uwarunkowane. Poczynając od indywidualnych społeczno-kulturowych preferencji, identyfikacji oraz wyborów, poprzez (między)kulturowo zorientowane procesy socjalizacji, edukacji czy akulturacji, którym poddawane jest młode pokolenie w różnych środowiskach, instytucjach czy poprzez użytkowanie współczesnych technologii informacyjnych, a na procesach i zjawiskach eksponujących różnice kulturowe, doprowadzających do konfrontacji z nimi w różnych wymiarach funkcjonowania człowieka, z różnymi tego skutkami, kończąc.

4. KU MIĘDZYKULTUROWOŚCI – PRZYKŁAD DOBREJ PRAKTYKI

Wśród czynników konstytutywnych dla międzykulturowości na uwagę zasługuje poznanie i rozumienie. Dzięki nim bowiem możliwy jest wgląd w kulturę odmienną oraz dostrzeżenie jej istoty. Ma to istotne znaczenie dla jej akceptacji, w konsekwencji także aprobaty kulturowej odmienności oraz sprzyja otwieraniu się na różnice kulturowe, ewoluując ku porozumieniu, współdziałaniu, a zatem współistnieniu na stykach kultur, w konsekwencji kreowaniu międzykulturowej przestrzeni. Poznanie jest więc procesem, któremu towarzyszy refleksja dotycząca, w analizowanym kontekście, obiektów kultury, w efekcie czego jednostka poznająca dostrzega te obiekty, pojmując ich istotę, a zyskując wiedzę o nich potrafi je lokować w określonej przestrzeni kulturowej, specyficznej dla danego miejsca.

W nim właśnie „układają się sensy, za których pośrednictwem pojmujemy rzeczywistość, a w niej siebie, z mniej lub bardziej klarownym, lecz zawsze obecnym poczuciem związku z miejscem” (Mendel, 2006, s. 21). Człowiek pozostając w relacji z miejscem, a miejsce z człowiekiem, wzajemnie się dopełniają, generując nowe jakości i ich znaczenia, czerpiąc przy tym z historyczności i współczesności miejsca, z jednoczesną antycypacją jego i własnej przyszłości. Ów dynamizm daje się zaobserwować na Wileńszczyźnie przypominającej, według H. Możula, „swoistą krzyżówkę na szlakach wędrówek ludów, ogromny wielojęzyczny tygiel, gdzie mieszały się ze sobą od wieków kultury naprawdę wielu narodowości tu zamieszkujących. Polacy nadawali tej mozaice koloryt szczególnie” (Mituła-Grzebiak, 2010, s. 94–95). Można więc stwierdzić, że międzykulturowość to swoisty fundament tego regionu. W tym kontekście warto przedstawić przykład dobrej praktyki w kreowaniu międzykulturowej przestrzeni na Wileńszczyźnie. Działalność tego typu jest specyficzna dla Izby Palm i Użytku Codziennego (powstałej w 2000 roku) oraz działającego przy niej zespołu Cicha Nowinka w Ciechanowiskach (Čekoniškių). Koncentruje się ona na promowaniu i odtwarzaniu sztuki ludowej Wileńszczyzny, w której polska sztuka ludowa ma swój istotny udział. Inicjatorką i kierownikiem zarazem tych inicjatyw jest Janina Norkūnienė – etnograf, certyfikowany twórca ludowy, nauczycielka muzyki, zielarka. Do głównych form upowszechniania dziedzictwa kulturowego Wileńszczyzny realizowanych w Izbie Palm i Użytku Codziennego oraz zespołu Cicha Nowinka zaliczyć należy następujące:

Palmiarstwo. Tradycja wicia palm wileńskich liczy sobie około 150 lat (Norkūnienė, 2010, s. 56–59). Stanowią one kulturowy symbol Wileńszczyzny, rozpowszechniony na terenie całej Litwy i rozpoznawany poza jej granicami. Palmy stanowią niepowtarzalny wytwór sztuki ludowej tego regionu. Tradycja wicia palm wileńskich ukształtowała się we wsiach leżących na północny zachód od Wilna: Krawczuny (Kriaučiūnai), Płocieniszki (Platiniškės), Rowy (Grioviai), Wilkieliszki (Vilkieliškės), a także Podziekaniuszki (Padekoniškės). W latach 70. XX w. tradycja wicia palm objęła niemal wszystkie wsie od Zameczka (Pilaitė) do Suderwy (Sudervė). Owa mnogość miejscowości, w których wite są palmy spowodowała, iż wypracowano różne ich odmiany – palmy wałeczkowe, płaskie, w kształcie wieńca, różeczkowe, figuralne, papierowe. Tradycja wicia palm jest przekazywana z pokolenia na pokolenie. Do dzisiaj palmy są święcone w kościołach i w prawie każdym domu na Wileńszczyźnie służą jako ozdoby obrazów wiszących w tzw. świętym miejscu. Trudno dokładnie określić ilość osób kultywujących tradycję wicia palm. Przyjmuje się, że działalnością tą zajmuje się 271 kobiet oraz 24 mężczyzn o różnych korzeniach narodowych. Dużą popular-

nością cieszą się organizowane w Izbie Palm i Użytku Codziennego warsztaty palmiarskie, których uczestnikami są uczniowie, studenci, osoby ze świata nauki, polityki i kultury, różnych narodowości i co istotne, także spoza Litwy. Stanowią one znakomitą okazję do zapoznania się nie tylko ze sztuką wicia palm, przyrodą (dostarczającą materiałów, z których wykonuje się palmy), ale także dziedzictwem kulturowym Wileńszczyzny, którego są one ważnym elementem.

Działalność folklorystyczna wielopokoleniowego zespołu Cicha Nowinka.

Zespół od 1995 r., popularyzuje pieśni, tradycje i obrzędy wileńskie w oparciu o zgromadzony materiał etnograficzny. W repertuarze zespołu znajduje się około 150 lokalnych pieśni ludowych, odtworzonych ze wspomnień najstarszych mieszkańców okolic Wilna i w ten sposób ocalonych od zapomnienia. Są autentyczne i niestylizowane, wykonane w podwileńskiej polskiej mowie, bądź w języku charakterystycznym dla kultur pogranicza. Prezentowane są także widowiska obrazujące tradycje i obrzędy, np. *Zapusty, Niedziela Palmowa, Wielkanoc, Zielone Świątki, Noc Świętojańska, Żytnie żniwo, czyli dożynki, Oględziny, Swaty, Przyjęcie u młodego, Dziewiczy wieczór, Wesele, Wieczór wigilijny i Boże Narodzenie, Chrzcziny, Obrzędy pogrzebowe*, a także *Żołnierz wolności, Sen starego pieca, Na skróty do chaty – spostrzeżenie z życia wiejskiego chłopca, Różne gawędy*. Opowiadają one o życiu ludności polskojęzycznej zamieszkującej na terenie Litwy i Białorusi, która kultywuje, z pokolenia na pokolenie, folklor lokalny, zachowując swój zróżnicowany dialekt. Celem działalności zespołu jest bowiem zachowanie i przekazanie kolejnym pokoleniom obrzędów i pieśni, które towarzyszyły na wsi ich mieszkańcom od urodzenia do śmierci, a także tradycyjnych wartości. Dzięki przekazywanym treściom, formom przekazu oraz ładunkowi emocjonalnemu towarzyszącemu występom zespołu przekraczane są granice kulturowe i następuje proces integracji we wspólnej przestrzeni miejsca znaczącego, jakim jest Wileńszczyzna. Stąd kulturotwórczy, edukacyjny i wychowawczy charakter działalności zespołu.

Projekty edukacyjne. Stanowią one ofertę edukacyjną i wychowawczą dla uczniów szkół średnich. Warto wskazać na projekt *To my jesteśmy najcenniejszą spuścizną naszych przodków*. W ramach tego projektu uczniowie uświadamiają sobie ciągłość historyczną i pokoleniową zarówno Wileńszczyzny, jak i własnych rodzin. Zapoznają się z tradycjami, obrzędami ze szczególną ekspozycją wartości znaczących dla każdej grupy etnicznej zamieszkującej na Wileńszczyźnie oraz dla ojczyzny, w której żyją. Poznają także Wileńszczyznę jako region Litwy, wraz z jej odrębną kulturą, przyrodą, a także Wilno z materialnym i symbolicznym dorobkiem minionych pokoleń. Uświadamiają sobie, że ich przodkowie pielęgnowali pamięć historyczną i społeczną dotyczącą kultury nie tylko własnej wspólnoty

etnicznej, ale także Wileńszczyzny jako małej ojczyzny. W realizacji projektu wykorzystuje się spotkania z najstarszymi mieszkańcami Wileńszczyzny oraz wyprawy etnograficzne.

Kolejny projekt to *Pieśń jak strumień życia*. Podstawowym założeniem tego projektu jest postrzeganie pieśni jako takiej formy przekazu, która jeśli odwołuje się do ważnych momentów życia człowieka, to jest w stanie dotrzeć do każdego człowieka, nawet w przyszłości. Dlatego uczniowie mają możliwość poznania pieśni żołnierskich, patriotycznych, miłosnych, obrzędowych, dotyczących codziennego życia mieszkańców, wyznaczanego porami roku, pieśni ludowych. Co istotne, w wykonaniu mieszkańców Wileńszczyzny, w rodzinnych warunkach. Odtwórców pieśni traktuje się jako „żywe źródła” wiedzy o przeszłości i chroniących oraz przekazujących dziedzictwo kulturowe przodków. Pieśń bowiem ma łączyć pokolenia, podtrzymywać tradycyjne wartości, motywować do zmiany stylu życia poprzez włączanie do niego tego, co kulturowo znaczące.

Na uwagę zasługuje również projekt *Zioła z Babci przypoła*. Celem realizacji tego projektu jest zapoznanie uczniów z walorami zdrowotnymi roślin oraz różnym ich wykorzystaniem przez przodków. Projekt bazuje na medycynie ludowej oraz mądrościach ludowych. W ramach projektu uczniowie zaznajamiają się z właściwym zbieraniem ziół (poznają dobre rady), ich suszeniem, przechowywaniem, przetwarzaniem oraz zastosowaniem w chorobie. Poznają także ludową kosmetykę, magiczne siły ziół oraz pieśni ludowe opiewające te kwiaty i drzewa, z których człowiek, z dawien dawna, korzysta jak z „leśnej apteki”. Mają także możliwość zapoznania się z mądrościami ludowymi, przekazywanymi z pokolenia na pokolenie, np.: „korzystajcie wczesną wiosną z kuracyj pokrzywy, niech częściej was oparzy, choroby reumatyzmu odstąpią; do w oczach rosnącego sińca na waszym łbie przyłóż grubą łupinę z ziemniaka, a za pół godziny będziesz zdrowy i piękny; nie krzywdź domowego pająka, przyda się pajęczyna z kąta, kiedy urzniesz palca, pokryj ranę pajęczyną i podziękuj przyjacielowi; zjedźcie chociaż jednego mlecza dziennie a nie otrzymacie insultu”, czy w zakresie dbałości troski o własne ciało: „suszone płatki ogrodowej róży, zalane olejem z orzechów, podgrzane, stosuje się jako krem nawilżający; cytryna jako i rozmaryn pomaga skoncentrować myśli i polepsza pamięć; wywar z kwiatu lipy jest dobry dla oczyszczania i odmłodzenia cery”.

Ważne jest przy tym kształtowanie świadomości, że przyroda stanowi także dziedzictwo, które należy chronić i pielęgnować. Wykorzystuje się do tego folklor litewski i polski oraz twórczość poetów obu narodowości.

Przytoczone przykłady działalności uznać można za ważne dla procesu identyfikacji młodego pokolenia z miejscem dla niego znaczącym, jakim jest Wi-

leńszczyzna i kreowania międzykulturowej przestrzeni. Mają bowiem możliwość zapoznania się z dziedzictwem kulturowym tego regionu, uobecniającym się w ich rodzinnej i lokalnej codzienności, poprzez udział w niekonwencjonalnych formach prezentacji tego dziedzictwa. Bezpośredni kontakt ze źródłami treści kultury wywołuje doznania sprzyjające integracji kulturowej w przestrzeni generowanej przez miejsce znaczące. Orientacja przy tym na to, co wspólne czyni ową przestrzeń swojską pod względem kulturowym i inter-akcyjnym, nadając jej międzykulturową konotację.

5. KONKLUZJA

Poczynione ustalenia na bazie zgromadzonego materiału empirycznego pozwalają stwierdzić, że uobecnianie się i doświadczanie odmienności kulturowej w środowisku lokalnym oraz jej akceptacja czynią to środowisko z jednej strony otwartym na różnice kulturowe, z drugiej zaś strony generują poczucie swojskości i wspólnotowości zarazem, które stymulują do współdziałania w procesie budowy międzykulturowej przestrzeni na stykach kultur. Zgodzić się więc należy z M. Mendel, która uważa, że miejsca są tym, czym czynią je ludzie, dlatego należy je rozumieć jako artefakt kulturowy o prymarnym charakterze (Mendel, 2006, s. 23). Owo czynienie miejsca ma charakter historyczny i współczesny zarazem. Procesowi temu towarzyszy wytwarzanie jemu właściwej przestrzeni, w której uobecniają się sensy i znaczenia przypisywane właściwym dla tegoż miejsca obiektom, szczególnie kulturowym. Jeśli jest to miejsce o zdecydowanie wielokulturowej konotacji, poczucie identyfikacji z nim oraz wspólnotowości, jak wykazały badania, orientują na międzykulturowość, która staje się dlań przestrzenią specyficzną. Stąd ogromny potencjał edukacyjny i wychowawczy miejsca w kontekście kulturowej identyfikacji młodego pokolenia, kształtowania się ich tożsamości, poczucia przynależności oraz wyzwalającej z granic własnej kultury wspólnotowości na stykach kultur.

Bibliografia

- Agué, M. (2010). *Nie-miejsca. Wprowadzenie do antropologii hipernowoczesności*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Judson, G. (2006). Curriculum Spaces: Situating Educational Research, Theory and Practice. *Journal of Educational Thought*, 40, 229–245.
- Korporowicz, L. (1997). Wielokulturowość a międzykulturowość: od reakcji do interakcji.

- W: M. Kempny, A. Kopciak, S. Łodziński (red.), *U progu wielokulturowości. Nowe oblicza społeczeństwa polskiego* (s. 64–72). Warszawa: Oficyna Naukowa.
- Korporowicz, L. (2011). *Socjologia kulturowa. Kontynuacje i poszukiwania*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Lisowski, A. (2003). *Koncepcje przestrzeni w geografii człowieka*. Warszawa: Wydział Geografii i Studiów Regionalnych, Uniwersytet Warszawski.
- Mendel, M. (2006). Pedagogika miejsca i animacja na miejsce wrażliwa. W: M. Mendel (red.), *Pedagogika miejsca* (s. 21–37). Wrocław: Wydawnictwo DSW.
- Mituła-Grzesiak, E. (2010). Wielokulturowe oblicze Wileńszczyzny – kulturowe auto-identyfikacje Polaków. W: A. Szerąg (red.), *Wileńszczyzna małą ojczyzną* (s. 93–123). Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- Muszyńska, J. (2014). *Miejsce i wspólnota. Poczucie wspólnotowości mieszkańców północno-wschodniego pogranicza Polski. Studium pedagogiczne*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie Żak.
- Nalaskowski, A. (2002). *Przestrzenie i miejsca szkoły*. Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- Nikitorowicz, J. (2017). *Etnopedagogika w kontekście wielokulturowości i ustawicznie kształtującej się tożsamości*. Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- Norkūnienė, J. (2010). *Vilniaus verbos: gyvoji istorija*. Vilnius: Leidykla „Lututė”.
- Pellach, P.J. (2013). Bibliodrama w kontekście dialogu międzyreligijnego: doskonalenie sztuki rozmowy. W: M. Schejbal (red.), *Słowo i działanie. Bibliodrama w dialogu międzykulturowym* (s. 3–6). Bielsko-Biała: Bielskie Stowarzyszenie Artystyczne Teatr Grodzki.
- Pilarska, J. (2014). *Wielowymiarowa tożsamość współczesnych Bośniaków*. Wrocław: Oficyna Wydawnicza ATUT.
- Sobecki, M. (2016). *Komunikacja międzykulturowa w perspektywie pedagogicznej. Studium z pogranicza polsko-litewsko-białorusko-ukraińskiego*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie Żak.
- Szczepeński, J. (1970). *Elementarne pojęcia socjologii*. Warszawa: PWN.
- Szerąg, A. (2010). Mała ojczyzna – przestrzenie autoidentyfikacji. W: A. Szerąg (red.), *Wileńszczyzna małą ojczyzną* (s. 179–196). Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- Szerąg, A. (2016). Ku tożsamości pogranicza w polskich rodzinach mieszkających na Wileńszczyźnie. W: E. Karcz-Taranowicz (red.), *Obszary i przestrzenie edukacji. Meandry – konteksty – dylematy* (s. 283–305). Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego.